

RELIGIJOS FENOMENAS ŠIUOLAIKINIAME PASAULYJE

2007 metų kovo 22–23 dienomis Vilniaus universitete buvo kviečiama įvairiais aspektais aptarti religijos problematiką. Be tradicija tapusios Vilniaus universiteto Religijos studijų ir tyrimo centro kasmetės konferencijos „Religija ir kultūra“, šį kartą vyko ir Filosofijos katedros surengta mokslinė diskusija „Religija ir mokslas“.

Konferencija „Religija ir kultūra“ prasidėjo kitybės fenomeno aptarimu. **Danutė Bacevičiūtė** svarstė, kaip absoliučios kitybės samprata pasirodo apmąstant mirties ir atsakomybės fenomenus Levino ir Derrida filosofijoje. Ji kėlė hipotezę, kad galbūt atsakomybės ir mirties temų jungimas Derrida vėlyvojoje filosofijoje yra savotiškas atsakas Levinui. Levinas nuo mirties kaip visiškos kitybės įvardijimo pereina prie etinio santykio su kitu asmeniu aprašymo, o Derrida vėlyvuosiuose tekstuose atsakomybės ir mirties temos taip pat jungiamos apmąstant absoliučią kitybę. Religijos kaip pirmosios filosofijos sampratą savo pranešime, taip pat skirtame Levinui, nagrinėjo **Nerijus Čepulis**. Jis pažymėjo, kad To Paties santykiyje su absoliučiai Kitkuo Levinas aptinka religijos esmę. Dieviškumo sfera atsiveria per žmogaus veidą, taigi religinis santykis su Dievu neišvengiamai yra socialinio pobūdžio. Metafizika yra ne ontologija, o religija, kuri, anot pranešėjo, nėra nei epistemologiškai objektyvuojantis, nei ontologiškai dalyvaujantis santykis, bet pokalbis, geismas, dosnumas ir gėris.

Italų filosofo Agambeno požiūrį į religiją pristatė **Audronė Žukauskaitė**. Religija, anot

Agambeno, – tai veikla, kuri tam tikrus daiktus, vietas, gyvūnus, asmenis padaro neprieinamus bendram vartojimui ir perkelia juos į tam tikrą atskirtą sferą. Aukojimas yra viena iš priemonių, įgyvendinančių atskyrimą: jis žymi perėjimą iš profaniškos sferos į sakralinę. Profanacijos būdu tai gali būti vėl sugražinta į žmogiškąją sferą. Kaip šiuolaikinę religijos formą Agambenas įvardija kapitalizmą, kuriantį grynąją atskyrimo formą, kuri nieko neatskiria, nes profanacijos sfera ir sakralumo sfera visiškai sutampa. Tačiau, pranešėjos nuomone, pats kapitalizmas minta profanacijos logika, ir Agambeno siekis profanuoti patį kapitalizmą yra nepagrįstas.

Mintautas Gutauskas, atspirties tašku pasirinkdamas Buberio filosofiją, klausė apie dialogo bendrumo pobūdį, pranokstantį tiek pokalbio prasmės bendrumą, tiek tiesos ar požiūrio bendrumą. Pranešėjas teigė, kad Buberis, nurodydamas į kitų religines patirtis, kalba ne tiek apie ko nors reiškimąsi ar fenomeną religinėje patirtyje, bet apie profenomeną. Profenomenui būdinga „prasmės svorio našta“ ir „nepasakomas prasmės patvirtinimas“. Jis sunkiai komunikuojamas, nes norint komunikuoti reikia identifikuoti tą pačią prasmę, tačiau tai neįmanoma, nes partneriai savo patirtyse turi tik nepaaiškinamą, nors ir patikimą, neišreiškiamos prasmės patvirtinimą. Bendrumas negali būti identifikuojamos prasmės bendrumas, tačiau jis patvirtinamas kitoje plotmėje ir patiriamas kaip bendrumo patvirtinimas.

Rita Šerpytė pranešime „Tikėjimo paradoksas ir nihilizmo *logika*“ klausė, ar Kierkegaard'o tikėjimo paradoksas kaip tikėjimiško santykio su tikrove išraiška prieštarauja ir griauja ne-tikėjimiško santykio išraišką – Nietzsche'ės Dievo mirties pavidalu skelbtą nihilizmo „logiką“ – ir ar nihilizmo „logika“ savo ruožtu panaikina paradokso „įtvirtintą“ tikėjimą. Atidėdama akivaizdų prieštaravimą, pranešėja svarstė, ar tikėjimo paradoksas nėra patvirtinamas nihilizmo „logika“ ir ar nihilizmo „logika“ neišreiškia tikėjimo paradokso. Logine prasme nihilizmas apibūdinamas kaip simultaniškas priešybių neigimas: *nei-nei*, o kierkegaardiskajai paradokso logikai galioja loginė išraiška *ir-ir*. Atskleidama, kad tai irgi neigimo judesys, pranešėja teigė, jog tokiu būdu tikėjimo paradokso logika atsiskleidžia kaip nihilistinė, o nihilizmas pasirodo kaip patvirtinantis tikėjimo paradoksą.

Kristupas Sabolius analizuodamas vaizduotę taip pat nurodė į kitybės problematiką. Vaizduotė išplėšia vaizdus iš realybės konteksto, per ją patiriame savo laisvę ir galime elgtis arbitraliai tikrovės atžvilgiu. Egologinis aš, valios centras, sąmoningi veiksmai yra ne subjektas, o objektas vaizduotės akivaizdoje. Iš vaizduotės perspektyvos aš pats esu sau objektas. Pranešėjo teigimu, patirdamas vaizduotę kaip jėgą, aš patiriu kitybę – kitybė atrandama ne anapus, ne intersubjektyviai, bet pačiame manyje kaip pirmapradė kitybė.

Dalius Jonkus gilindamasis į gyvenamojo pasaulio sampratą svarstė, kaip įmanomas religinis pokalbis per skirtingas patirtis, kaip apskritai galima palyginti religijas, negrįžtant į kultūrinį reliatyvizmą, nepajungiant kito pasaulio savajam, neprimetant savo vertybių. Taip svarstant patenkama į paradoksalią situaciją – arba gyvenamųjų pasaulių daug ir kiekvienas gyvena savai, arba yra vienas, bet tada negzistuoja kultūrinė įvairovė. Fenomenologi-

ja, anot pranešėjo, siūlo transcendentalų sprendimą: gyvenamieji pasauliai gali būti skirtingi, bet skirtumų suvokimas leidžia numanyti gyvenamąjį pasaulį kaip istorinių ir kultūrinių pasaulių *a priori*. Būtent dėl gyvenamųjų pasaulių *a priori* įmanomas kultūrinių skirtumų kaip skirtumų supratimas, skirtingų istorinių epochų suvokimas dabartyje, skirtingų kultūrinių pasaulių pratęsimas.

Gintautas Mažeikis savo pranešime atkreipė dėmesį į XVII–XVIII amžiaus Katalikų Bažnyčios tikėjimo propagandos kongregaciją ir jos veiklos įtaką Europos tapatybei. Tai ontologijos inžinerija, išskleidusi naujų amžių Europos tapatumą. Pranešėjo teigimu, nacionalizmo formuojama Europa nulsėpė katalikišką šerdį. Analizuojant Vakarų Europos raidą minima švietėjų veikla, Didžioji prancūzų revoliucija, tačiau pamirštama Katalikų Bažnyčios propagandinė veikla, turėjusi lemtingą įtaką. Lietuvos, Lenkijos europinis identitetas, anot Mažeikio, yra katalikiškos propagandos konstruktas.

Romualdas Dulskis apžvelgė ekumeninį judėjimą, dėmesį kreipdamas ne tiek į teorinę, kiek į praktinę plotmę. Ekumeninis dialogas – išgirdimas ir bandymas susikalbėti, o ne siekis suniveluoti tiesas ar primesti savąsias.

Vytis Silius pristatydamas konfucionistinio ritualo svarbą akcentavo, kad ritualai, iš pradžių apibrėžiantys žmogaus ir dvasios, žmogaus ir dievybės santykius, ilgainiui įgavo socialinio ritualo formą, nurodydami į žmogaus santykių ir paties žmogaus sferą. Taip išlaikomas ir sakralinis matmuo, mat ritualai ne atkartoja, bet steigia sakralią tvarką. Taip pat išryškinama žmogaus svarba, nes aukščiausia harmonija atkurama tik per savo praktinę veiklą.

Aušra Pažėraitė aptarė šiuolaikinę mokslinę diskusiją dėl Šventojo Rašto historiografinio statuso. Senovės izrealitų priešistorės istorijos ir tyrimų būklę pavadindama šventosios ir se-

kuliariosios istorijos mūšio lauku, pranešėja su-
pažindino su minimalistine senovės izraelitų is-
toriografinė kryptimi, teigiančia, kad Biblinė
istorija ir mokslinė istorija yra skirtingos. Bib-
lija nėra izraelitų priešistorės ir istorijos pasa-
kojimas, bet greičiau teologinis sakymas, jį pa-
liekama dvasiniam ir religiniam gyvenimui, o
ne imama kaip istorinio patikimumo šaltinis.

Tradicškai viena *Religijos ir kultūros* kon-
ferencijos sekcijų buvo skirta religijos ir vizua-
lumo santykio aptarčiai. **Lilija Duoblienė**, ana-
lizuodama popkultūroje pasirodančius religi-
nius simbolius ir jų perskaitymo galimybes, at-
kreipė dėmesį į tai, kad Lietuvoje dažniausiai
taikomas tiesioginis simbolių supratimo, atko-
davimo principas, juos tik priimant arba atme-
tant. Painiojant kontekstus, simbolika juose at-
gyja ir įgauna reikšmę keistu, iškreiptu būdu.
Tai pranešėja pavadino švietimu be švietimo.
Visuomenės nuostatos popkultūros atžvilgiu
nėra svarstomos, tačiau tai, kas vyksta visuo-
menėje, negali būti atsiejama nuo švietimo.

Marija Oniščik nagrinėjo Gintaro Varno
spektaklį „Nusiaubta šalis“. Pranešėja teigė,
kad teatrinis vaizdas ir mistinis patyrimas šiuo
atveju yra tos pačios plotmės dalykai. Varno
spektaklis – tai ne realybės vaizdavimas, tai pati
realybė, tai sukurtas pasaulis, kuris ir yra rea-
lus pasaulis. Pranešėja taip pat atskleidė šio
spektaklio bruožų artimumą viduramžių sak-
ralinei vaizduotei.

Arūnas Gelūnas kalbėjo apie pernelyg
lengvai prieinamą tikrovę ir ją įvardijo kaip vi-
zualumo hegemonijos išdavą. Vaizdai išsiskver-
bia visur ir patirtis, kurią žada medijos, vaizdu
ir garsu kompensuoja visas kitas patirtis. Iš to-
kios rutinos ir dvasios skurdumo, anot prane-
šėjo, atsiranda asketizmas. Taigi turi atsirasti
naujas nedogmatinio ir nenuskurdinto religin-
gumo matmuo, taip pat kontekstai, kuriuose
šis religingumas galėtų skleistis. Čia visų pir-
ma, pabrėžė Gelūnas, kalbama apie juslių at-

gavimą ir medijų įsteigto asketizmo atmetimą.

Tomas Sodeika, savo pranešimo pavadini-
mu darydamas aliuziją į Browną knygą *Da Vin-
čio kodas*, pasiūlė iškoduoti Mikelandželo fres-
kų siunčiamą žinią. Sugretindamas žydiškąjį ir
graikiškąjį pasaulio kūrimą, būtent *Pradžios
knygą* ir Platono *Timają*, pranešėjas pateikė
freskose vaizduojamo pasaulio kūrimo inter-
pretaciją. Mikelandželo freskoje Dievas veikia
tarsi Platono Demiurgas, tačiau čia nėra jokios
medžiagos, o daromas tarpas, perskyra, tai nie-
ko atvėrimo atvaizdas. Vaizduojamuose Die-
vo rankų gestuose atpažįstame žodį. Kodavi-
mą Sodeika siūlė pritaikyti tarsi atvirkščia kryp-
timi, nei tai darė Brownas: yra žodis, Šventojo
Rašto tekstas, o Mikelandželas žodį verčia į
vaizdą. Žodis virsta ne tik kad ne kūnu, o dar
kažkuo menkesniu – gestu.

Antrosios dienos popietė buvo skirta Filo-
sofijos katedros surengtai mokslinei diskusijai
„Religija ir mokslas“. **Nerijus Milerius** pradė-
damas renginį pabrėžė, kad šios diskusijos at-
spirties taškas – paties religijos ir mokslo san-
tykio problemiškas. Perskaityti keturi prane-
šimai buvo vėlesnės diskusijos pagrindas.

Albinas Plėšnys analizavo proto ir tikėji-
mo santykio problematiką, kuri rutuliojosi nuo
pat krikščionybės pradžios. Pranešėjas atkrei-
pė dėmesį į tai, kaip teologija ir tikėjimas krei-
pia mokslo tyrimus ir juos organizuoja. Aprei-
škimo tiesos, darydamos įtaką per metodo-
loginį, vertybių ir tikslų lygmenis, buvo prie-
laida atsirasti gamtos mokslui tokiam, koks jis
yra. Tik krikščioniškoje kultūroje, pasak Plėš-
nio, susiformavo mokslas kaip specialus kul-
tūros reiškinys. Taigi pamatinės priešpriešos
tarp proto ir mokslo nėra.

Auridas Gajauskas svarstė religijų sugrįži-
mo temą. Remdamasis Derrida pabrėžė, kad tech-
nomokslinis judėjimas provokuoja naujus religi-
nius judėjimus, išstumtų religingumų sugrįžimą,
nekrikščioniškųjų religingumo formų plitimą.

Tojana Račiūnaitė savo pranešime brėžė paraleles tarp stebuklo kaip religinės plotmės dalyko ir istorijos kaip žinojimo apie tikrovę sferos. Anot pranešėjos, senieji Lietuvos šaltiniai liudija, kad šventos vietos gali būti suvokiamos kaip tokios tik prisodrinus jas pačia istorija, aprūpinus žiniomis. Kita vertus, net jei religinės intencijos šių šaltinių akivaizdoje ne-realizuojamos, būtent šios vietos yra viena svarbiausių šaltinių istoriškumo bruožų. Sakraliniame žemėlapyje geografinės vietoves matys ir netikintis, o tikinčiajam atsivers ir sakralumo sfera. Račiūnaitės teigimu, nors paties stebuklo reikšmė išryškėja tik religiniame kontekste, jo naudojimo plotmės užkabina ir tikėjimo pakraščius, kelia daugiau klausimų nei stebuklo teorija.

Mindaugas Briedis pabrėžė, kad racionalumas neišvengiamas religinėje sferoje. Išskirdamas teologijos funkcijas Briedis paminėjo, kad teologija – tai visų pirma protestas prieš

iracionalumą. Kuriant bendruomenės tapatybę ir atliekant nuolatinę kritinę reviziją, numatomos hermeneutinės pastangos. Kita vertus, religija neapsieina be teologijos kaip racionalumo – tai visų pirma savikritika. Taip pat, Briedžio įsitikinimu, privatus religingumas niekaip nesikerta su moksliniu diskursu.

Po to vykusio apskritojo stalo diskusija daugiausia sukosi tikėjimo – žinojimo, tikėjimo – proto problematikos plotmėje klausiant, koks yra tokios perskyros statusas, kaip ši perskyra kinta istoriškai. Religijos ir tikėjimo fenomenas buvo aptartas iš įvairių perspektyvų, analizuojant skirtingus kontekstus, nevienareikšmi šių fenomenų santykį su kitais žmogaus gyvenimo reiškiniais. Galima pasidžiaugti, kad įvairių sričių specialistai religijos fenomeną nagrinėjo nenustumdami jo į intelektualinio svastytymo pakraščius, o priešingai – statydami į patį centrą.

Jolanta Saldukaiytė